

Богдан Левик

Регіональний науково-освітній центр
«Голодомор, Голокост: міжнаціональний діалог»
при Національному університеті «Львівська політехніка»
levykbs@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5100-0834>

АНТИРАДЯНСЬКА МОЛОДІЖНА НАЦІОНАЛІСТИЧНА ЄВРЕЙСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «СОЮЗ ЄВРЕЙСЬКОЇ МОЛОДІ»

Джерельна публікація є спробою документальної реконструкції одного із малознаних епізодів «боротьби із виявами єврейського націоналізму» на території УРСР у перші роки після закінчення нацистської окупації та Голокосту. Слідчі матеріали з фондів Архіву Служби безпеки України, які вперше вводяться у науковий обіг, пов'язані зі справою «Союзу єврейської молоді» (СЕМ) — організації, яка була фіктивно створена органами радянської держбезпеки. Історія справи «Союзу єврейської молоді» є одним із прикладів «малих» справ регіонального масштабу, які були складовими радянської повоєнної антисемітської хвилі.

Показано алгоритм дій представників радянської каральної системи під час антисемітських кампаній 1947–1953 рр. та долю тих людей, яким не пощастило опинитися в полі зору цієї каральної системи. Об'єднані єврейським походженням, родинними зв'язками і колом знайомства, представники єврейської студентської та шкільної молоді, які опинилися у складі учасників «Союзу єврейської молоді» у реальності були випадковими жертвами радянської репресивної кампанії. Остання ж була спрямована проти усіх громадян СРСР, які зберігали єврейську ідентичність попри трагічний досвід Голокосту та зростання антисемітизму в країні.

Начальник УМДБ¹ у Львівській області полковник *Майструк*² і начальник п'ятого відділу УМДБ підполковник *Чичерін* 3 березня 1949 р. письмово спеціальним повідомленням доповідали міністру держбезпеки УРСР генерал-лейтенанту *Савченку* і начальнику п'ятого управління полковнику *Цветухину* «О вскрытой и оперативно ликвидируемой антисоветской националистической молодежной организации “СЕМ” (Союз еврейской молодежи) в городе Львове».

Перші агентурні повідомлення про СЕМ з'явилися в грудні 1948 р., тоді ця інформація надійшла з УМДБ Волинської області. Спочатку оперативники вважали керівником організації *Михайла Григоровича Співака*, студента юридичного факультету Львівського державного університету. Другим сигналом про існування СЕМ була перехоплена листівка «До єврейської молоді», яку студент першого курсу Львівського політехнічного інституту *Драк Єфим Якович* надіслав поштою своєму знайомому, студенту авіобудівельного інституту *Немировському Ізмаїлу*³ *Абрамовичу*, у м. Казань. У Вінниці Єфима Драка, намагались завербувати як агента МДБ. На першому розвідувальному допиті він розповів, що листівку отримав від свого двоюрідного брата, *Ізмаїла Драка*, жителя Львова. Допитаний Ізмаїл Драк дав свідчення проти *Фелікса Бергера*, свого шкільного товариша з львівської школи № 15. Так були встановлені перші члени СЕМ: *Драк Єфим*, *Драк Ізмаїл*, *Бергер Фелікс*, *Шестун Єфим*, *Рахліс Єлена*. Це стало підставою для арешту вказаних осіб і проведенню обшуків у їхніх помешканнях. Затримані визнали свою вину і назвали інших членів СЕМ: *Гофштейн*

¹ Управління міністерства державної безпеки (тут і далі примітки автора, якщо не зазначено інше).

² Володимир Майструк (1903–1976). Народився в місті Проскуріві, тепер Хмельницький. Член ВКП(б) з 1928 р. З 1935 р. служив в НКВС-НКДБ. 1948–1952 рр. – начальник управління МДБ у Львівській області. Причетний до справ проти євреїв, яких вважав нелояльними до радянської влади, сіоністами. 1959–1976 рр. – начальник 1-го відділу міністерства вищої та середньої освіти УРСР.

³ Вірогідно агент, який повідомляв про пересилку листівки, помилково вказав ім'я Ізмаїл, замість реального імені Ізраїль, яке фігурує, наприклад, у протоколах допитів Ізраїля Немировського.

Нану, Файвеліс Людмилу, Резникова Леоніда. Всього було арештовано вісім осіб. Під час обшуків вилучили три друкарські машинки й пістолет, а також виявили нових учасників організації *Ситнікова і Шильца*. Членам СЕМ висунули обвинувачення за ст. 54—10, ч. 1 та 54—11 КК УРСР (наклеп на радянський устрій, спроба створити підпільну націоналістичну організацію, організація нелегального виїзду з СРСР). У справі також фігурували *Рабинович Мері Марківна* і житель м. Київ *Подліскер Сруль* (не встановлений слідством). Агент відділу «О» УМДБ у Львівській області, з псевдонімом «Лесной», оперативно доповідав про діяльність Єфима Драка і провокував його скоїти терористичний акт. Михайло Співак перебував під наглядом МДБ ще в Жмеринці, де постійно жив і очолював групу національно свідомої єврейської молоді, а також поширював націоналістичні листівки.

Проти затриманої групи осіб порушили кримінальну справу, перший том якої налічує 303 сторінки. Справу завели 18 лютого 1949 р., завершили — 14 квітня 1949 р. Кримінальна справа № 7842 згодом отримала архівний № 12684 і складалась з чотирьох томів: том № 1—303 с., том № 2—444 с., № 3—231 с. і том № 4—294 с.

Первинний опис справи уклав слідчий, капітан *Солоп Кирило Іванович* (після звільнення з МДБ жив і працював у Львові). Він же 25 лютого 1949 р. отримав справу до провадження.

Постанова про взяття матеріалів кримінальної справи до провадження начальником відділення слідчого відділу УМДБ капітаном Кирилом Солопом.

У кримінальній справі проходили:

4. *Бергер Фелікс Єфимович*, 1931 р.н.
5. *Гофштейн Нана Олександрівна*, 1925 р.н.
6. *Драк Єфим Якович*, 1929 р.н.
7. *Драк Ізмаїл Петрович*, 1930 р.н.
8. *Орлова Поліна Семенівна*, 1929 р.н.
9. *Рахліс Єлена Петрівна*, 1930 р.н.
10. *Резников Леонід Якович*, 1931 р.н.
11. *Усач Ізраїль Ісаакович*, 1929 р.н.

12. *Файвеліс Людмила Боніціанівна*, 1930 р.н.

13. *Шильц Михайло Ісаакович*, 1931 р.н.

Начальник УМДБ у Львівській області 18 лютого 1949 р. підписав ордер № 95 на обшук і арешт Бергера Фелікса Єфимовича.

Постанову на арешт та обшук у *Бергера Фелікса Єфимовича*, 10 вересня 1931 року народження, уродженця м. Одеси, єврея, школяра 10 класу львівської СШ № 15, який проживав у Львові на вул. Сталіна, 24, кв. 8, виніс заступник начальника третього відділення п'ятого відділу УМДБ у Львівській області майор *Листов*. На постанові також є підпис начальника третього відділення *Ледньова*. Згоду на арешт та обшук у Бергера Ф. Є. надали: начальник п'ятого відділу підполковник держбезпеки Чичерін та начальник слідчого відділу підполковник *Рафаель*. Затвердив постанову начальник УМГБ полковник Майструк. Санкціонував слідчі дії заступник обласного прокурора у спецсправах. Фелікса Бергера звинувачували у складанні тексту листівки до єврейської молоді, її тиражування, поширення, а також залучення нових членів організації.

Сім'я Бергерів складалась з чотирьох осіб: батько *Єфим Якович Бергер*, 1904 року народження, уродженець м. Одеси, працював заступником начальника військового госпіталю у Львові; мати — *Бергер-Куліковська Рахіль Яківна*, 1910 року народження, уродженка м. Одеса, домогосподарка; молодший брат, *Анатолій Бергер*, 1938 року народження, вчився у Львівській СШ № 24.

Феліксу Бергеру інкримінували скоєння злочинів, передбачених ст. ст. 54—10, ч. 1 та 54—11 КК УРСР. 18 лютого 1949 р. його взяли під варту й утримували у внутрішній тюрмі № 1 УМДБ у Львові, на вул. Миру, 1. Після арешту проведено дактилоскопію, результати якої зберігались у відділі «А».

Особистий обшук арештованого проводили капітан *Романов* та капітан *Комаров*. При обшуку нічого важливого для справи не знайшли. У помешканні обшук проводили оперативні співробітники УМДБ *Сукоровець*, *Гуль* та *Карабельников*. Понятим при обшуку взяли сусіда з восьмої квартири — *Гофштейна Олександра Абрамовича*. У квартирі вилучили фотографії, дві

розібрані друкарські машинки, які згодом визнали непридатними для друкування.

Перший допит Бергера Ф.Є. почався 18 лютого 1949 р. о 12:00 і тривав до 17:30. Допит вів майор Листов. Спочатку Фелікс все заперечував, тому провели ставку віч-на-віч між ним та Гофштейн Наною Олександрівною, 1925 року народження, у якої в жовтні—листопаді 1948 р. Бергер просив позичити друкарську машинку. Тоді Гофштейн відмовила і Бергер попросив її надрукувати текст, який написав власноруч. Приніс також папір і копірку. У процесі набору тексту Нана зрозуміла, що це листівка-звернення до національно свідомої єврейської молоді, яка проживає в СРСР. Вона надрукувала під копірку шість-сім листівок на сірому папері й віддала їх Феліксу Бергеру. Внизу текст був підписаний абрєвіатурою СЕМ. На цьому допиті Фелікс розповів, що текст листівки склали Шильц Михайло Ісаакович, учень 10-го класу СШ № 15, який проживав у Львові на вул. Жовтневій, 65, кв. 4; Резников Леонід, теж учень СШ № 15 та Драк Ізмаїл Петрович, що проживав на вул. Пушкіна, 60, кв. 7. Керувала процесом складання тексту *Людмила* студентка Львівського політехнічного інституту, родичка Єлени Рахліс, яка проживала на вул. Карпінського, 17, кв. 6. Текст склали в листопаді 1948 р. на квартирі Єлени Рахліс. На підтвердження свідчень слідчий під час ставки віч-на-віч обом показав саму листівку.

Увечері, 19 лютого 1940 р. о 21:00, допитували Мері Рабинович, студентку обліково-кредитного технікуму, про те, що їй відомо про організацію СЕМ. Рабинович розповіла, що до них додому, на вул. Карла Маркса, 27, кв. 5, із Києва приїжджав член сіоністської організації (цілком ймовірно, це була вигадка слідчого), який, почувши про СЕМ, похвалив Мері. Про цей випадок було відомо її мамі, *Шиві Рабинович*. Мері також розповіла, що з листівкою були ознайомлені Фелікс Бергер, Єлена Рахліс, *Муся Ситницька*. Остання була студенткою фінансового технікуму і проживала на вул. Кірова, 40 або 42. На колективному читанні листівки були також *Клара Ситницька*, рідна сестра Мусі, *Іра* — дівчина, з якою Мері була не знайома, і два

юнаки — *Михайло*, студент Львівського медичного інституту, та студент юридичного факультету ЛДУ другокурсник *Єфим*. Листівку принесла Єлена Рахліс і віддала Михайлу, студенту-медику, а він прочитав її вголос. Від почутого розгорілась дискусія.

Фелікса Бергера допитували 20 лютого 1949 р. Допит проводив оперативний співробітник Романов. На цьому допиті Фелікс дав письмові свідчення, що в листопаді—грудні 1948 р. на квартирі у Єлени Рахліс він, а також Драк, Резников, Шильц, дівчина *Льоля*, студентка хіміко-технологічного факультету Львівського політехнічного інституту, обговорили питання про створення СЕМ (ймовірно, це вигадка слідчого). Саме *Льоля* запропонувала скласти текст листівки, письмову відозву до єврейської молоді з пропозицією об'єднатися для боротьби за єврейську державу. Редагувала текст *Льоля*, а всі присутні його узгодили. Дівчина також запропонувала проводити регулярні зустрічі під прикриттям вивчення єврейської мови. Із цією метою *Льоля* взяла на себе зобов'язання принести відповідні підручники з бібліотеки академії наук.

Нічний допит Фелікса Бергера відбувся 21 лютого 1949 р. з 21:30 до 02:00. Допит проводив Листов. Бергер дав свідчення, що на вечірці в обліково-кредитному технікумі за адресою: вул. 17-го Вересня, 11, де були присутні Рабинович М., Ситницька М. та її брат *Ізмаїл*, розповідав про існування СЕМ. Всі присутні позитивно відгукнулись на цю звістку. Спочатку керівником організації був обраний Леонід Резников. Драк пропонував поділити членів організації на десятки. При такій організації СЕМ кожен її член міг знати свого керівника і дев'ятьох товаришів. Члени організації ставили перед собою завдання складати актуальні тексти для антирадянських листівок, друкувати їх і розповсюджувати серед єврейської молоді. Бергер також розповів, що Драк зізнався, у переховуванні пістолета системи ТТ у підвалі свого будинку. Цей допит проводив начальник п'ятого відділу УМДБ Чичерін.

Старший слідчий *Осадніков* 26 лютого 1949 р. висунув обвинувачення Бергеру Ф. Є. і одразу ж провів допит у новому

статусі. Обвинувачений свою вину визнав частково. Зізнався, що був членом СЕМ, брав участь у складанні тексту першої листівки, давав друкувати текст листівки своїй родичці Гофштейн Нані Олександрівні, а Єлена Рахліс розповсюджувала їх. Спочатку керівником СЕМ був обраний Леонід Резников.

Допит Фелікса Бергера 9 березня 1949 р. провів слідчий Со-лоп. Фелікс повідомив, що з Михайлом Співаком він зустрічався один раз і той не був учасником СЕМ.

Тривалий допит Фелікса Бергера почався 19 березня 1949 р. о 21:00 і закінчився о 02:00. 22 березня 1949 р. допит продовжили з перервами на відпочинок і їжу. На допитах Бергер Ф. Є. визнав, що організація СЕМ була створена в листопаді 1948 р. Одного разу Єлена Рахліс дала йому прочитати два єврейські національно-патріотичні вірші, які були підписані ОЕМ — організація єврейської молоді. Вона також переконувала, що в місті існує націоналістична єврейська організація, яка ставить собі за мету об'єднати всіх євреїв для побудови єврейської держави, і запитала Фелікса чи хоче він стати учасником такої організації (фактично, це була провокація). Бергер погодився. Тоді ж Єлена Рахліс розповіла, що в організації дотримуються правил конспірації, члени діляться на маленькі групи, щоб уникнути тотального провалу. Від неї Бергер отримав завдання створити одну таку групу. Також Єлена пояснила, що організація має осередок — п'ять-шість осіб, кожен з яких опікується десятима іншими членами, які також мають у своїй відповідальності по десять осіб. Утворилась така собі взаємопов'язана піраміда. На допиті Фелікс Бергер визнав, що організація нелегальна, мала антирадянський характер, була розрахована на єврейську молодь, яка поділяла націоналістичні (сіоністські) погляди. Фелікс визнав, що до лав організації залучив своїх друзів: Драка, Шильца, Резникова, школярів СШ № 15. Єлена Рахліс навчала, що ініціатива створення організації повинна йти від кількох осіб, щоб убезпечити себе у випадку арешту чи провалу. Розмову про створення організації Бергер вів із Шильцем, а Драк з Резниковим. Вперше вони зібрались у помешканні Шильца. На цій зустрічі юнаки обговорювали

політичну ситуацію в Палестині, прочитали вірш Ільї Еренбурга й вирішили створити СЕМ. Керівником організації одногосно обрали Резникова, інші мали стати членами осередку й керівниками десятків. Йшлося про Бергера, Шильца і Драка.

На цій зустрічі члени СЕМ виробили першочергові завдання:

1. Вербування нових членів.
2. Посилення пропаганди серед молодих євреїв для створення молодіжної націоналістичної підпільної організації з метою відновлення єврейської держави.
3. Підготовка євреїв для легального і нелегального виїзду із СРСР в Ізраїль.
4. Вивчення єврейської мови, культури та історії.

Тоді ж затвердили остаточну назву СЕМ – Союз єврейської молоді. Про створення СЕМ Фелікс Бергер повідомив Єлену Рахліс. Вона схвалила ініціативу і погодилась надрукувати листівки на друкарській машинці своєї родички. А також дала пораду завербувати до організації не більше 50 осіб. Щоб вивчати єврейську мову запропонувала завербувати свою родичку, Файвеліс Людмилу Боніціанівну, обіцяла попередньо з нею поговорити. Таке знайомство відбулось. Файвеліс розділяла їхні погляди і допомагала у коректуванні тексту листівки. До СЕМ вдалось залучити Єфима Драка, студента Львівського політехнічного інституту, Єфима Шестуна, студента музичного училища. Після їхньої згоди їм доручили шукати нових членів. Вони повинні були створити ланки у політехнічному інституті та музичному училищі імені М. Лисенка. Наступними кандидатами для членства в організації обрали Ізраїля Усача, *Марію Ступницьку*, Мері Рабинович, проте остання відмовилась. На других зборах СЕМ Резникова звільнили з посади керівника й обрали Фелікса Бергера. Першу листівку до єврейської молоді допомогла надрукувати родичка Бергера – Гофштейн Нана Олександрівна, – накладом шість-сім штук, під копірку. П'ять із них Бергер Ф. Є. залишив на квартирі Єлени Рахліс. Згодом листівки для розповсюдження взяли Ізмаїл Драк, Єлена Рахліс і Ізраїль Усач. Про те, що Ізмаїл Драк мав пістолет, Бергер знав ще до створення організації.

Ставка віч-на-віч між Феліксом Бергером і Єленою Рахліс відбулася 4 квітня 1949 р. Її проводили слідчий *Степанов* і помічник обласного прокурора у спецсправах *Коваленко*. Обоє зізнались, що знайомі з травня 1947 р., а СЕМ створена як підпільна організація у грудні 1948 р. з ініціативи Рахліс. Фелікс Бергер дав покази проти неї, зазначивши, що саме вона запропонувала йому створити підпільну організацію, описала її структуру, а також запевнила, що така організація вже існує у Львові. Олена Рахліс дала йому прочитати вірші І. Еренбурга, підписані абрєвіатурою СЕМ. Тоді ж і запропонувала створити осередок організації, а потім групи по десять осіб. 1 та 2 грудня 1948 р. Бергер Ф. Є. запропонував вступити до лав організації своїм шкільним товаришам: Драку, Шильцу, Резникову та кільком іншим учням СШ № 15. На початку організація складалася з чотирьох осіб: Бергера, Драка, Шильца і Резникова. Останній був обраний керівником. Провівши перші установчі збори, Бергер доповів Єлені Рахліс про створення організації. Потім туди завербували Файвеліс, родичку Рахліс, яка попросила один-два дні, щоби подумати. Фелікс Бергер попередньо розмовляв про вступ до організації з Мері Рабинович, Марією Ступницькою та Ізраїлем Усачем. Останній погодився вступити в організацію. Мері Рабинович відмовилась. Марія Ступницька дала згоду допомагати. На других зборах, 5 грудня 1948 р., Бергера обрали керівником СЕМ, замість Резникова. Планували також вербувати студентів-євреїв Львівського політехнічного інституту.

Єлена Рахліс стверджувала, що організацію створив Бергер, а вона вступила в неї згодом. Вона заперечила, що була причетна до діяльності ще якоїсь єврейської підпільної організації.

Згодом з матеріалів справи стане відомо, що Рахліс співпрацювала з радянською військовою контррозвідкою, від працівників якої отримала завдання створити підпільну організацію єврейської молоді.

Черговий допит Фелікса Бергера відбувся 7 квітня 1949 р. і тривав з 11:00 до 13:00. Його допитував заступник начальника слідчого відділу старший лейтенант Степанов. На допиті

Бергер знову зізнався, що перші листівки надрукувала Нана Гофштейн, а перша організаційна зустріч майбутніх членів СЕМ відбулась 5 грудня 1948 р. у помешканні Михайла Шильца. Про те, що Резников мав зброю, Фелікс Бергер не знав.

Допити продовжувались 10 та 17 березня. Їх проводив капітан Солоп. На них Бергер повідомив, що організація 9 грудня 1948 р. самоліквідувалася. Нових свідчень Бергер Ф. Є. не давав, тому слідчий Солоп вимагав на допитах 25 та 30 березня визнати, що вони вербували нових членів організації. Під тиском, будучи психічно і фізично виснаженим, Бергер дав свідчення, що завербував в організацію Поліну Орлову, яка була його дівчиною і з якою він планував одружитися.

На допиті 7 квітня 1949 р. Бергер зізнався, що взяв у Єлени Рахліс листівку, щоб згодом тиражувати її. Друкувала листівки – екземплярів шість-сім – Гофштейн Нана Олександрівна. Файвеліс Людмила Боніціанівна редагувала текст. 6 грудня 1948 р. одну листівку забрав Ізмаїл Драк.

Інший оперативник УМДБ, капітан Романов, 9 квітня 1949 р. уточнив, що між Бергером і Орловою були близькі стосунки. Про це знала Єлена Рахліс і ревнувала.

Фелікс Бергер 11 квітня 1949 р. дав нові свідчення, в яких зізнавався, що завербував Ізраїля Усача в СЕМ.

Для процесуального закріплення здобутих свідчень слідчий, капітан Солоп, 10 березня 1949 р. провів ставку віч-на-віч між Єленою Рахліс і Феліксом Бергером. Обое визнали свою вину, підтвердивши, що знайомі з травня 1947 р.

Перейдемо до опису затримання і допитів *Резникова Леоніда Яковича*, 1931 року народження, уродженця м. Вітебськ, Білоруської РСР, єврея, громадянина СРСР, члена ВЛКСМ⁴, учня 10 класу СШ № 15 м. Львова, який проживав на вул. Партизанській, 29, кв. 2. Під час затримання, 19 лютого 1949 р., молодший лейтенант *Пінаєв* звинуватив його за ст. ст. 54–10, ч. 1 та 54–11 КК УРСР. Його затримання було погоджене з начальником слідчого відділу підполковником Рафаєлем, начальником третього відділення п'ятого відділу капітаном

⁴ ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комсомольська спілка молоді.

Ледньовим, начальником п'ятого відділу підполковником Чичеріним. Затвердили постанову про затримання начальника УМДБ у Львівській області полковник Майструк та заступник обласного прокурора у спеціальних справах Коваленко. Того ж дня, 19 лютого 1949 р., була винесена постанова про арешт та міру запобіжного заходу — тримання під вартою у внутрішній тюрмі № 1 УМДБ м. Львова. Сам ордер на арешт Резникова був виписаний 21 лютого 1949 р. за № 34 і підписаний начальником УМДБ у Львівській області. Після арешту проведена дактилоскопія для картотеки відділу «А». Обшук у помешканні, де він проживав, результатів не дав. При особистому обшуку були вилучені: тимчасове посвідчення особи № 6/2905 та комсомольський квиток № 30445499.

Перший допит Леоніда Резникова відбувся 18 лютого 1949 р. (причина саме цієї дати не встановлена). Допит проводив капітан *Котунаєв*. Резников зізнався, що брав участь у складанні та коректуванні тексту листівки. Фелікса Бергера назвав керівником організації.

Слідчий Солоп з 21:30 29 лютого 1949 р. до 02:00 1 березня 1949 р. проводив допит. Він уточнив біографічні дані Резникова, а саме: батько — *Резников Яків Мойсейович*, 1907 року народження, працював в органах МВС, у 1946 р. був переведений для проходження служби з Усть-Кам'яногорська, Казахської РСР до Львова. В органах пропрацював до 1948 р., остання посада — заступник начальника УВТК⁵ у Львівській області. Мама — *Липкіна Мая Лазарівна*, 1910 року народження, жила у Львові, працювала бухгалтером на базі.

Леоніду Резникову висунули обвинувачення 2 березня 1949 р. і тоді ж провели допит як обвинуваченого. Допит тривав з 12:00 до 16:00. Допитував Леоніда слідчий Солоп.

Під час наступного допиту, який тривав із 21:00 11 березня до 03:00 12 березня 1949 р. слідчий іще раз уточнив, що Леонід навчався в СШ № 15 разом із Феліксом Бергером, який дав прочитати вірші про мудрість єврейського народу Іллі Еренбурга, а також твір єврейської письменниці Маргарити Алігер.

⁵ УВТК — Управління виправно-трудових колоній.

Резников засвідчив, що ініціатором створення СЄМ був Фелікс Бергер.

16 березня 1949 р. Леонід Резников доповнив, що відмовився бути керівником організації СЄМ, бо брав участь в математичній олімпіаді серед шкіл міста і йому потрібно було готуватися. На керівній посаді перебував всього два тижні. СЄМ не мала програми, її члени лише обговорювали боротьбу проти антисемітів, планували залучати нових членів та проводити пропаганду серед єврейської молоді. Перші збори провели у помешканні Шильца, на вул. Жовтневій. Резников був на кількох коротких нарадах, де вони змогли підготувати всього одну листівку. Також він стверджував, що в січні 1949 р. організація розпалась. Цей допит теж проводив слідчий Солоп в присутності помічника обласного прокурора *Лаврентьєва*.

На допиті 18 березня 1949 р. Леонід Резников дав свідчення, що короткі наради теж проводилися в приміщенні школи № 15. Текст першої листівки складав разом з Бергером. Людмили Файвеліс не знав.

Наступний допит, який тривав з 21:00 23 березня до 03:00 24 березня 1949 р., також проводив слідчий Солоп. На допиті Резников розповів суть вірша Ільї Еренбурга: про те, що євреї не мають своєї землі, що вони розсіяні по світу, принижені, хоч мудрі, талановиті, мають тягу до знань. Також Леонід Резников назвав четвірку, яка утворювала осередок організації. Усі дали умовну клятву. Структура організації не була створена, тому зупинились на осередку та групах по десять членів.

Леоніда Резникова слідчий змушував кілька разів повторювати свої свідчення. Отож для цього протоколу він зізнався, що був на двох зібраннях, що проходили у помешканні Шильца. На другому зібранні була знайома Шильца, *Белла Каплан*, яка відмовилась вступати в організацію, назвавши це дитячими іграми. Леонід визнав, що зміст першої листівки був антирадянський. Членські внески мали платити по змозі. Тоді ж Драк зізнався, що має пістолет, який переховує у своєму помешканні.

Паралельно з іншими справами велася слідча робота у справі *Драка Ізмаїла Петровича*, 1930 року народження, уродження

м. Вінниця, єврея, учня 10-го класу СШ № 15 м. Львова, який проживав на вул. Пушкіна, 60, кв. 7. Постанову на його арешт виніс начальник третього відділення п'ятого відділу УМДБ у Львівській області капітан Ледньов, а підписали керівники львівського УМДБ Чичерін, Рафаель, Майструк. Драку, як і його товаришам, інкримінували скоєння злочину, передбаченого ст. 54–10, ч. 1 та ст. 54–11 КК УРСР. Ордер на його арешт був виписаний 18 лютого 1949 р. за № 92. Після арешту провели дактилоскопію та особистий обшук, під час якого вилучили комсомольський квиток № 16779781. Органам було відомо, що батьком Ізмаїла Драка був *Шпрінгель Петро Самойлович*, 1881 року народження, уродженець м. Вінниця, мама – *Драк Софія Марківна*, 1904 року народження, брат – *Павло Драк*, 1923 року народження, працював бухгалтером, сестра – *Броніслава Драк*, 1931 року народження.

Ще 16 лютого 1949 р. оперативники УМДБ знайшли в підвалі будинку, де проживав Ізмаїл Драк пістолет з обоймою на сім патронів. Після цього був виданий ордер на обшук його помешкання, квартири 79. Стає зрозумілим, що ще до початку слідчих дій оперативники багато чого знали, а отже, в групі був агент МДБ.

Оперуповноважений Романов допитав Драка 16 лютого 1949 р. Із допиту стало відомо, що 1935 р. сім'я Драк переїхала в м. Сталіно (тепер Донецьк), батько працював у торгівлі. 1937 р. вони переїхали до Полтави, де батько працював фотографом в «Коопторзі». У цьому ж 1937 р. Ізмаїл Драк пішов у перший клас. З початком війни (1941 р.), вся сім'я евакуювалася в м. Коканд, потім в м. Андижан, за 70 км від Ташкента (Узбекистан). 1944 р. вони повернулися знову в Полтаву, де батько працював завідувачем бази «Главконсерв». Ізмаїл вчився в російській школі, був членом ВЛКСМ, але його виключили через несплату членських внесків. Серед близьких знайомих він назвав Драка Єфима Яковича, 1929 року народження, студента Львівського політехнічного інституту, Шестуна Єфима Срулевича, 1930 року народження, студента медичного училища, Орлову Поліну, 1920 року народження,

студентку обліково-кредитного технікуму, що проживала на вул. Мурманській.

Майор Листов допитував Драка 17 лютого 1949 р. На допиті Ізмаїл повідомив, що своєму однофамільцю — Драку Єфиму Яковичу, 1929 року народження, уродженцю м. Вінниця, єврею, студенту першого курсу електротехнічного факультету Львівського політехнічного інституту давав читати вірш Іллі Еренбурга «Я гордий, що єврей».

Капітан Романов, оперативник УМДБ, допитав його 18 лютого 1949 р. На цьому допиті Ізмаїл зізнався, що привів в організацію своїх братів Драка Єфима і Шестуна Єфима, а також допомагав складати текст листівки «До єврейської молоді».

Уже 22 лютого 1949 р. майор Листов уточняв чи є у нього вогнепальна зброя. 27 лютого 1949 р. лейтенант *Тесленко*, за погодженням з начальником відділення, капітаном Солопом, висунув йому обвинувачення за ст. 54—10, ч. І та ст. 54—11 КК УРСР. Того ж дня Ізмаїл Драк повністю визнав свою вину і засвідчив, що текст листівки написав Фелікс Бергер.

Начальник слідчого відділення, капітан Солоп, допитував Ізмаїла Драка з 12:00 до 15:00 7 березня 1949 р. Затриманий вкотре зізнався, що завербував в організацію Драка Єфима Яковича, 1929 року народження, жителя м. Вінниця, який у Львові вчився в музичному училищі й проживав на вул. Чернишевського, та Шестуна Єфима Срулевича, 1930 року народження. Драк розповів, що організація повинна була мати осередок і низові ланки. Члени організації давали довільну клятву. Також він розповів, що вірш Іллі Еренбурга, це відповідь на поему Маргарити Алігер.

Допит Драка І. тривав вночі 14 березня 1949 р. з 23:00 до 02:00. Драк зізнався, що ще у 1946 р. купив пістолет ТТ із сімома патронами.

Наступний його допит розпочався о 21:20 20 березня 1949 р. і тривав з перервами до 15:00 22 березня 1949 р. На ньому Драк зізнався, що мав при собі одну листівку зі шести надрукованих. Спочатку йому дали дві, одну він порвав, а іншу вислав товаришу в Казань. Також він розповів, що Мері Рабинович вийшла

з СЕМу. Текст клятви нібито їм дав давнішній член «Бунду» (єврейський робітничий союз соціалістичного спрямування). Також зізнався, що розмовляли з Бергером про можливе вбивство Єлени Рахліс як агента радянської контррозвідки. Після цього допиту до його обвинувачення додали ст. 196 КК УРСР (незаконне зберігання вогнепальної зброї).

Слідчий Солоп 2 квітня 1949 р. разом з помічником обласного прокурора Коваленком провели ставку віч-на-віч між Ізмаїлом Драком і Леонідом Резниковим. Обоє зізнались, що знайомі з 1946 р., обоє навчалися у школі № 15.

Згодом, 7 квітня 1949 р., старший лейтенант Степанов, капітан Солоп і начальник п'ятого відділу УМДБ *Чекалін* провели ставку віч-на-віч з Феліксом Бергером і Ізмаїлом Драком.

Оперативниками — майорами Листовим та Романовим — 14 березня 1949 р. був затриманий Шильц Михайло Ісаакович, 1931 року народження, який проживав у Львові на вул. Жовтневій, 65, кв. 4А. Постанова на його арешт і обшук була винесена ще 21 лютого 1949 р. і підписана керівниками Львівського УМДБ Листовим, Чичеріним, Рафаєлем, Майструком. Мірою запобіжного заходу 14 березня 1949 р. було обрано тримання у внутрішній тюрмі УМДБ. А 15 березня з'явився ордер № 2 про його арешт і обшук помешкання.

Шильц Михайло Ісаакович, 20 квітня 1931 року народження, уродженець м. Проскурова, проживав у м. Львові, на вул. Жовтневій, 65, кв. 4А, член ВЛКСМ, батько — *Шильц Ісаак Абрамович*, мати — *Шильц Марія Ельвівна*, сестра — п'ятирічна *Алла Шильц*. Під час арешту провели дактилоскопію для відділу «А» УМДБ. При особистому обшуку 14 березня 1949 р. у нього вилучили паспорт № 6/25391 та комсомольський білет № 27057406.

Перший допит провів Листов 15 березня 1949 року. Він тривав з 10:00 до 12:30. Михайло Шильц винним себе не визнав. Серед знайомих назвав Резникова.

Наступний допит розпочався о 21:20 23 березня 1949 р. На ньому Шильц розповів, що його сім'я прибула до Львова 1946 р. Спочатку він навчався у школі № 6, а згодом перейшов

у СШ № 15, де познайомився з *Вадимом* і *Борисом Ткачовими*. Доводив, що не був членом СЕМ.

На наступний день, 24 березня 1949 р., заступник начальника відділення Степанов висунув Михайлу Шильцу обвинувачення за ст. ст. 54–10, ч. 1 та 54–11 КК УРСР. 29 березня на черговому допиті він згадав Ізмаїла Драка, з яким був знайомий з 1946 р., коли навчався у восьмому класі СШ № 6. Навесні 1947 р. вони обоє перейшли в СШ № 15. Також Шильц розповів, що з 1948 р. знайомий з Феліксом Бергером, бо вони разом навчалися в СШ № 15. Звинувачення, висунуті йому не визнавав, доводив, що відмовився від участі в СЕМ.

Слідчий застосував психологічний тиск на Шильца М.: 5 квітня 1949 р. в кабінет привели *Ручнікова*, який дав покази проти Шильца. Також слідчий дав йому прочитати протокол допиту Фелікса Бергера, в якому той зізнавався, що Шильц — член СЕМ. Після цих фактів Михайло Шильц заговорив. Спочатку він зізнався, що у його квартирі 5 грудня 1948 р. проходила установча нарада, де присутні вирішили утворити СЕМ. Розповів про структуру організації. Осередком організації мали стати учасники установчої наради, вони ж одноосібно повинні були очолити низові ланки-десятки й завербувати нових членів. Метою організації було вивчення їдиш та підготовки до масового виїзду членів організації в Ізраїль. Шильц засвідчив, що основний текст листівки-відозви до єврейської молоді склав Бергер, а найбільший авторитет серед присутніх мав Резников, якого обрали керівником організації. Згодом, у кінці грудня 1948 р., Фелікс Бергер повідомив, що виходить із організації через хворобу, хоча насправді він хотів піти через заборону батька, який дізнався про все. Бергер розповів Шильцу, що цілком ймовірно їх можуть заарештувати через Єлену Рахліс.

Ставку віч-на-віч між Ф. Бергером і М. Шильцом слідчий розпочав о 15:20 і завершив о 17:00 7 квітня 1949 р., а згодом письмово виклав раніше отримані свідчення обох заарештованих. На цьому допиті Фелікс Бергер взяв на себе провину за створення організації⁶.

⁶ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області, ф. 6, оп. 1, АКС № 7842, т. 1, арк. 1–332.

Постанову про арешт *Рахліс Єлени Петрівни*, 1930 року народження, уроженки м. Лучин, Житомирської області, єврейки, з незакінченою середньою освітою, яка працювала на авторемонтній базі УВС Львівської області табельницею і проживала у Львові на вул. Кутузова, 21, кв. 2, винесли 18 лютого 1949 р. Нею займалися працівники третього відділення п'ятого відділу УМДБ УРСР у Львівській області. Начальником третього відділення на той час був капітан Ледньов, начальником п'ятого відділу — підполковник Чичерін, начальником слідчого відділу — Рафаель, а начальником УМДБ у Львівській області — полковник Майструк. У цей же день для Рахліс Є. П. обрали міру запобіжного заходу: тримання під вартою у внутрішній тюрмі № 1. Ордер на арешт № 93 був виписаний 18 лютого 1949 р. Паспорт № 6/22560 (хоча, скоріш за все, це тимчасове посвідчення особи).

Батько, *Рахліс Петро Ісаакович*, працював завідувачем магазину «Главхліб», загинув. Мама, *Рахліс Естер*. Після арешту у Єлени провели дактилоскопію. У цей же день відбувся обшук у її квартирі, який нічого не дав. На першому допиті Єлена Рахліс назвала всіх учасників організації, навіть сестру Льолю, студентку політехнічного інституту, яка писала листівку. Перший допит провів оперуповноважений третього відділення молодший лейтенант Пінаєв.

Наступний допит Рахліс Є. П., 20 лютого 1949 р., проводив капітан Романов. На цьому допиті прозвучали нові прізвища причетних до СЕМ: Ситницьких Клари і Мусі, з якими Рахліс вчилась із сьомого класу (1946 р.) в СШ № 47, а також Поліни Орлової. Єлена розповіла про збори, які відбулись 8 грудня 1948 р. На них зачитували листівку. При цьому були присутні Фелікс Бергер, Ізраїль Усач, Мері Рабинович. Також вона розповіла, що 26 січня 1949 р. її викликали в штаб контррозвідки, де вона дала розписку про співпрацю (приміщення контррозвідки було поряд з парком імені Костюшка⁷). Допит продовжувався. Вона також уточнила, що Файвеліс Льоля (Людмила),

⁷ Нині парк імені Івана Франка, вул. Листопадового Чину.

студентка першого курсу хіміко-технологічного факультету Львівського політехнічного інституту, її родичка.

Єлені Рахліс 24 лютого 1949 р. висунули обвинувачення у справі за ст. 54—10, ч. 1 та ст. 54—11 КК УРСР. Єлена засвідчила, що Файвеліс Людмила двічі відвідувала збори СЕМ. Перший раз, коли друкувала листівку, і вдруге в помешканні Марії Ситницької, коли Михайло Співак, студент держуніверситету, зачитав текст листівки для схвалення.

Наступний допит, 18 березня 1949 р., проводив молодший лейтенант *Чикіркин*. Слідчий з'ясував, що Рахліс приїхала до Львова в серпні 1946 р. з Києва, вчилась у Львівській СШ № 47, де закінчила сім класів, вступила в будівельний технікум, однак кинула навчання через важке матеріальне становище. Її сестра працювала друкаркою в штабі ПрикВО (Прикарпатський військовий округ). Бергер дав їй одну з надрукованих листівок, яку вона спалила при переїзді на нову квартиру. Перед цим цю листівку показувала майору-політруку *Файнбергу Лазарю Давидовичу*, який порадив цим шляхом не йти. Після розмови з Файнбергом вона повідомила Феліксу Бергеру, що виходить з організації. Пам'ятає зустріч членів СЕМ на квартирі у Поліни Орлової, на вул. Мурманській, 4, кв. 8. Бергер був переконаний, що така організація — новинка для партійного життя СРСР. Мав надію, що СЕМ згодом стане легальною.

Як зазначено вище, Рахліс Єлена Петрівна була заарештована 18 лютого 1949 р. й утримувалася в тюрмі № 1 УМДБ у Львівській області. 9 вересня 1949 р. вона написала заяву, в якій зазначала, що Фелікса Бергера познайомила з Файвеліс Людмилою. Зізналась, що 26 січня 1949 р. її викликали в приміщення військової контррозвідки. Вимагала ставки віч-на-віч з Бергером. Згодом її перевели в пересильну тюрму № 4. Ставку віч-на-віч між Рахліс і Бергером провели 13 квітня 1949 р. з 12:00 до 15:00.

Оперуповноважений капітан Романов, 18 лютого 1949 р. підготував постанову про арешт *Драка Єфима Яковича*, 1929 року народження, уродження Вінницької області, тепер вже колишнього студента першого курсу електротехнічного факультету

Львівського політехнічного інституту. В інституті той провчився до 20 грудня 1948 р. У Львові жив у родичів свого дядька, *Драка Григорія Самойловича*, на вул. Раймоніта, 2, кв. 3, а також у *Бродецького Миколи* на вул. Пушкіна, 60, кв. 2. До постанови про арешт був виписаний ордер № 94 від 18 лютого 1949 р. Його батько, *Драк Яків Самойлович*, 1909 року народження, працював в маслоцеху в об'єднанні «Кооптруд». Мама, *Драк Тетяна Єфимівна*, 1909 року народження. Батьки проживали у Вінниці, на Лютенському шосе, 30, кв.1. Єфим був єдиним сином. УМДБ утримували Драка Є. у внутрішній тюрмі № 1. Дактилокарту відправили в спецвідділ «А». При особистому обшуку, який проводили Романов і Комаров, вилучили паспорт серії ШД № 516757, квиток члена ВЛКСМ № 223202244, профспілковий квиток № 994478 та студентський квиток № 484321. Помешкання Драка обшукали ще 16 лютого 1949 р. Романов і *Суханов*. Попередній допит провів 15 лютого 1949 р. капітан Романов на якому Драк Єфим повідомив, що у вересні 1949 р. вступив у Львівський політехнічний інститут, однак захворювання легень змусило його в грудні 1948 р. повернутись додому у Вінницю. У Львові відвідував двоюрідного брата Драка Ізмаїла, який познайомив його з Феліксом Бергером.

16 лютого 1949 р. Єфима допитував майор Листов. Він показав йому листівку, яку затриманий відправив у Казань, своєму товаришу Немировському Ізраїлю Абрамовичу, студенту авіабудівельного інституту. На запитання: «Хто керівник СЕМ?» – Єфим відповів дати не зміг.

Слідчий, капітан Солоп, 25 лютого 1949 р. висунув Драку Є. обвинувачення за ст. ст. 54–1 «а» та 54–11 КК УРСР.

На допиті 26 лютого 1949 р. Єфим Драк зізнався, що листівку читав своєму товаришу *Бродському Михайлу*, а потім відправив її в Казань. Але не визнав себе членом підпільної організації СЕМ ні тепер, ні на допиті 1 березня 1949 р.

На допитах 8 та 13 березня 1949 р. додав, що новий 1949 рік зустрічав з компанією на квартирі Мері Рабинович, де була Поліна Орлова з Феліксом Бергером як пара.

А 19 березня 1949 р., на допиті, який проводив слідчий Степанов у присутності помічника обласного прокурора у спецсправах, Єфим Драк засвідчив, що його двоюрідний брат, Драк Ізмаїл, хвалився, що має пістолет, який переховує у підвалі свого будинку.

Тільки 25 березня 1949 р. Драк Єфим зізнався, що 4 грудня 1948 р. в присутності Фелікса Бергера та Ізмаїла Драка його прийняли до організації СЕМ і доручили створити групу з десяти молодих євреїв, завербувавши їх серед студентів політехнічного інституту. Допит проводив слідчий Степанов.

Оперативний працівник УМДБ у Львівській області Романов 6 квітня 1949 р. виніс постанову про арешт *Усача Ізраїля Ісааковича*, 1929 року народження, уродженця Києва, чоботаря, який проживав у Львові на вул. Краснофлотській, 14, кв. 14. У проведенні дізнання й слідства брали участь Романов – оперативний працівник третього відділення п'ятого відділу УМДБ у Львівській області, начальник третього відділення Ледньов, його заступник капітан Солоп, заступник начальника п'ятого відділу *Кашевський*, начальник слідчого відділу Рафаель, помічник обласного прокурора у спецсправах Коваленко.

Ордер № 90 на арешт Усача Ізраїля виписали 7 квітня 1949 р.

Батько – *Усач Ісаак Самойлович*, 1905 року народження, помер 1941 р. Мати – *Усач Віра Хаїмівна*, 1903 року народження, швея. Сестра, *Усач Лариса*, 1936 року народження, учениця СШ № 47.

Дактилоскопичну карту Усача І. І. відправили у відділення «А». 11 квітня 1949 р., під час ув'язнення в тюрмі УМДБ, провели особистий обшук і вилучили документи: паспорт серії П-ГК № 722284, комсомольський квиток № 20192141.

На першому допиті Ізраїль Усач зізнався, що йому запропонував вступити в СЕМ Фелікс Бергер. Наступного дня знову провели допит, щоб уточнити його біографічні дані.

Обвинувачення за ст. 54–10 «а» та 54–11 КК УРСР йому висунули 13 квітня 1949 р. На допиті як обвинувачений Усач І. І. не визнав себе винним і заперечував своє членство в СЕМ,

проте зізнався, що читав листівку. Цей допит слідчий проводив в присутності спецпрокурора Коваленка. І саме тоді, в період з 15:20 до 18:45, Усач визнав, що 4 грудня 1948 р. перебував на вечорі відпочинку в обліково-кредитному технікумі. Від пропозиції Фелікса Бергера вступити в СЕМ спочатку відмовився, а на наступний день погодився. Завданням організації вважав об'єднання єврейської молоді для побудови єврейської держави Ізраїль.

Слідчий, капітан Солоп, в присутності помічника обласного прокурора *Чащиної*, провів ставку віч-на-віч між Усачем І. і Бергером Ф. 14 квітня 1949 р. На ній обоє підтвердили, що знайомі з листопада 1948 р. Заприсячували 4 грудня 1949 р. на молодіжному вечорі в технікумі. 5 грудня Усач отримав листівку, яку прочитав і віддав Михайлу Співаку.

Оперуповноважений УМДБ у Львівській області старший лейтенант *Корабейников* 19 лютого 1949 р. оформив протокол про затримання *Файвеліс Людмили (Льолі) Боніціанівни*, 1930 року народження, уродженки м. Київ, єврейки, члена ВЛКСМ, студентки хіміко-технологічного факультету Львівського політехнічного інституту. У Львові Льоля проживала на вул. Верхратського (Голуба), 6, кв. 4, і звинувачувалась у скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 54—10, ч. 1 та 54—11 КК УРСР. Спочатку Файвеліс затримали на 48 годин для встановлення особи. Постанову про її арешт 20 лютого 1949 р. підписали вже відомі працівники УМДБ у Львівській області оперуповноважений *Корабейніков*, слідчий *Романов*, начальник відділення *Ледньов*, начальник відділу *Чичерін*, начальник слідчого відділу *Рафаель*. 22 лютого 1949 р. винесли постанову про міри запобіжного заходу щодо *Файвеліс Людмили* і тримання її під вартою у внутрішній тюрмі УМДБ. Провели дактилоскопію.

Протокол першого обшуку *Людмили Файвеліс* датований 18 лютого 1949 р. У процесі обшуку вилучили паспорт серії V-ЖП № 702463, комсомольський білет № 26320827, студентську залікову книжку № 484352, свідоцтво про народження № 1688265. В анкетні дані внесли лише маму — *Вольтман Ауру-Лею Гершівну*.

Перший допит розпочався 21 лютого 1949 р. о 17:00. На ньому Людмила зізналась, що Єлена Рахліс є її далекою родичкою. Читаючи листівку, яку отримала від Фелікса Бергера робила граматичні правки, від себе додала, що необхідно вивчати єврейську мову і культуру.

Людмилі Файвеліс висунули обвинувачення за ст.ст. 54–10, ч. 1 та 54–11 КК УРСР 28 лютого 1949 р. Того ж дня відбувся ще один допит, який провадив оперуповноважений УМДБ *Кеда*.

На допиті 3 березня 1949 р., що розпочався о 12:00 Людмила Фейвеліс зізналась, що вона знає лише двох членів СЕМ: Єлену Рахліс і Фелікса Бергера. Оперативні працівники *Клейманов* і *Степанов* продовжували її допитувати 8, 14, 18, 26 березня. На допитах знову й знову повторювали і уточнювали раніше надані свідчення.

Ставка віч-на-віч між Єленою Рахліс та Людмилою Файвеліс відбулася 7 квітня 1949 р. На ній Людмила засвідчила, що 5 грудня 1948 р. Рахліс вручила їй листівку до єврейської молоді. Вона зізналась, що друкувала листівки під копірку, шість або сім екземплярів і віддала їх Єлені Рахліс, а також, що їй пропонували розповсюджувати листівки в політехнічному інституті. Ставку проводили *Клепанов* і *Солоп*.

Капітан УМДБ у Львівській області *Комаров* 19 лютого 1949 р. оформив протокол затримання на *Гофштейн Нану Олександрівну*, 1925 року народження, уродженку м. Київ, єврейку, члена ВЛКСМ, студентку другого курсу Львівського сільськогосподарського інституту, яка проживала у Львові, на вул. Сталіна, 24, кв. 8. Їй теж висунули обвинувачення у скоєнні контрреволюційних злочинів, передбачених ст. 54–10, ч. 1 та ст. 54–11 КК УРСР. Спочатку Гофштейн затримали на 48 годин нібито для встановлення особи. Постанову про арешт виніс оперуповноважений *Комаров* 19 лютого 1949 р. Його дії санкціонували начальник третього відділення капітан *Ледньов* та начальник п'ятого відділу підполковник *Чичерін*. Згодом на постанові з'явилися підписи начальника слідчого відділу *Рафаєля*, начальника УМДБ *Майструка* та заступника прокурора Львівської області у спецправах *Коваленка*.

При встановленні біографічних даних стало відомо, що батько Нани — *Гофштейн Олександр Абрамович*, мама — *Гофштейн Мері Єфимівна*. Традиційно оформили дактилокарту. Особистий обшук, як і обшук помешкання, очікуваних результатів не дав. У батьків була друкарська машинка марки «Континенталь» № 212457, але мама Нани, дізнавшись, про перші арешти, по телефону домовилась з *Рабиновичами*, які мешкали на вул. Глибокій, 25, кв. 5, що дасть їм на тимчасове зберігання друкарську машинку. Проаналізувавши слідчу справу, можна припустити, що домашні телефони родичів затриманих і арештованих були на прослуховуванні (літерне міроприємство НКВС), адже оперативники знали, де зберігається машинка.

Перший протокол допиту Нани Гофштейн датований 18 лютого 1949 р. На ньому було встановлено, що вона народилась в сім'ї радянського військовослужбовця. До війни сім'я проживала в Харкові, а під час німецько-радянської війни евакуювались до Казахстану. 1943 р. закінчила середню школу, повернулась до Москви, вступила в інститут землеустрою, в якому провчилась до 1945 р. Наступного 1946 р. поїхала до батьків у німецьке місто Потсдам. Тут вона працювала технічною секретаркою в партбюро військової частини. У червні 1948 р. повернулася до Львова. Наприкінці 1948 р. до неї прийшов Фелікс Бергер і попросив надрукувати статтю нібито для стінгазети. Друкувала під диктовку на машинці, яка належала батькові. Під копірку, надрукувала шість-сім екземплярів.

Наступний допит Гофштейн Н. О. розпочався о 21:00 22 лютого 1949 р. Його проводив майор Листов. На цей раз Нана розповіла, що надрукована нею листівка мала назву «У єврейской молодежи». Згодом мама друкарську машинку заховала у знайомого лікаря Рабиновича.

Нані Гофштейн 24 лютого 1949 р. висунули обвинувачення за ст.ст. 54—10, ч. 1 та 54—11 КК УРСР. Її ще раз допитали, але тепер як обвинувачену. Повторно змусили засвідчити, що вона друкувала листівки, які їй надиктував Фелікс Бергер. Нана наголосила, що від членства в СЕМ відмовилась.

Старший лейтенант Степанов 27 лютого 1949 р. провів нічний допит, який тривав з 21:15 до 02:30. Слідчий уточнив, що Фелікс Бергер був сусідом Нани.

На черговому допиті 3 березня 1949 р., який розпочався о 21:20 Нана Гофштейн засвідчила, що Поліна Орлова та Іза Драк — етнічні євреї, а Бергер був наймолодшим членом СЕМ.

Допит *Роздольської Марії Єфимівни*, родички мами Фелікса Бергера, яка віднесла друкарську машинку з квартири Гофштейнів до Рабиновичів, відбувся 9 березня 1949 р. з 10:00 до 16:00. Друкарська машинка була не зареєстрована, як це вимагалось на той час. Саме на з'ясуванні цього факту базувався допит, який проводив оперуповноважений Степанов у ніч з 14 на 15 березня до 3:00 год. Саме мама Фелікса Бергера повідомила Гофштейнів про арешт Ізі Драка і що в нього вилучили антирадянську листівку і друкарську машинку.

На наступному допиті, 18 березня 1949 р., встановили, що органи МДБ на пошті вилучили листівку в конверті, яку надсилав Ізмаїл Драк своєму товаришу в Казань.

Орлову Поліну Семенівну заарештували 9 квітня 1949 р. Постанову на арешт Поліни видав капітан Романов. На неї був виписаний і ордер № 13 від 9 квітня 1949 р. Орлова П. С., 1929 року народження, уродженка м. Херсон, вчилась у Львівському кредитно-обліковому технікумі, проживала на вул. Мурманській, 4, кв. 8.

Батько, *Орлов Симон Львович*, 1903 року народження, проживав у Херсоні й працював техніком на хлібзаводі. Мама, *Орлова Іда Пейсахівна*, 1905 року народження, домогосподарка. Брат, *Орлов Рудольф*, 1931 року народження, учень годинникаря, у Львові працював на вул. Жовтневій у годинниковій майстерні. Брат, *Орлов Михайло*, 1945 року народження, був ще малолітнім.

Особистий обшук Поліни Орлової провели 11 квітня 1949 р.⁸ У неї вилучили особисті документи: квиток члена профспілки № 1342537, радянський паспорт серії ЖП № 564113.

⁸ У документах не зазначається, що обшук проводила жінка.

До її арешту, 18 лютого 1949 р., працівники Львівського УМДБ допитали *Михайлову Любов Олександрівну*, 1930 року народження, студентку обліково-кредитного технікуму, яка проживала у Львові, на вул. Кірова, 1, кв. 5. Вона свідчила про Поліну Орлову та її близькі стосунки з Феліксом Бергером.

До оформлення постанови на арешт 4 квітня 1949 р. Поліну як свідка допитав начальник слідчого відділення Солоп. Саме він прийняв остаточне рішення її заарештувати. На допиті Поліна Орлова визнала, що знайома з Феліксом Бергером і що вони товаришують із 1947 р.

Орлову П. С. заарештували 11 квітня 1949 р. Першим її допитував оперативний працівник третього відділення, п'ятого відділу УМДБ Романов. Під час допиту Орлова засвідчила, що під час війни її сім'я перебувала в евакуації в Алмати (Казахстан) і лише 1945 р. батько привіз їх до Львова, а сам почав працювати на хлібзаводі № 3. Поліна мала наміри вийти заміж за Фелікса Бергера. Серед знайомих Фелікса вона назвала Ізю Драка і Єлену Рахліс. Також підтвердила, що познайомила Фелікса Бергера зі своїми подругами: Мусею Ситницькою та Мері Рабинович.

Цього ж дня, 11 квітня 1949 р., відбувся черговий допит, який тривав з 15:00 до 17:00. На ньому капітан Солоп зосередив увагу на її стосунках з Феліксом Бергером.

Увечері 13 квітня 1949 р. з 20:00 до 23:00 слідчий Солоп допитував Орлову в присутності помічника обласного прокурора у спецправах молодшого радника юстиції Ч... На допиті Орлова підписала зізнання, що Фелікс Бергер розповів їй про створення СЕМ.

Кримінальна справа, розпочата 18 лютого 1949 р., була завершена 14 квітня 1949 р. Вів слідство капітан, а згодом майор, Солоп Кирило Іванович (після звільнення з УМДБ працював і жив у Львові). Лише 9 березня 1989 р. цю справу закрила Львівська обласна прокуратура і президія Львівського обласного суду за відсутністю складу злочину.

Слідство в УНКДБ у справі СЕМ закінчилося 14 квітня 1949 р. А 16 квітня 1949 р. слідчий виніс обвинувальний вирок.

Слід зазначити, що всі члени СЕМ були засуджені на 8–10 років особливих виправно-трудоих таборів, крім Поліни Орлової, яка отримала 5 років загальних таборів. Зі справи стає очевидним, що Єлена Рахліс була таємною агенткою МДБ, але це їй не допомогло під час слідства і суду. Слідчі просили засудити членів СЕМ від 5 до 25 років. Судила членів СЕМ 24 серпня 1949 р. особлива нарада при МДБ СРСР (протокол засідання № 46). Судова справа № 289459 у картотеці МДБ УРСР 1949 р. мала № 7842.

У справі № 289459 обвинуваченими і осудженими за ст.ст. 54–10, ч. 1 і 54–11 КК УРСР проходили:

1. **Бергер Фелікс Єфимович**, 1931 року народження, уродженець м. Одеса, єврей, мешкав у Львові на вул. Сталіна, 24, кв. 8. Учень 10 класу. Отримав 10 років виправно-трудоих таборів. Відбував покарання в особливому таборі. Термін ув'язнення — з 18 лютого 1950 р. до 20 серпня 1954 р. в м. Джезказган, селище Кенгир. 1952 р. писав листи особисто Сталіну. Звільнений 20 серпня 1954 р. З 1991 р. жив в Одесі на вул. Кірова.

2. **Гофштейн Нана Олександрівна**, 1925 року народження, уродженка м. Київ, єврейка, студентка другого курсу Львівського сільськогосподарського інституту. У Львові проживала на вул. Сталіна, 24, кв. 8. Засуджена на вісім років виправно-трудоих таборів. Термін відбувала в Красноярському краї. Після звільнення у 1954 р. продовжила навчання у Львівському сільськогосподарському інституті, який у 1959 р. закінчила.

3. **Драк Єфим Якович**, 1929 року народження, уродженець Вінницької області, єврей, студент Львівського політехнічного інституту, жив у Львові на вул. Пушкіна, 60, кв. 2. Засуджений на вісім років. Покарання відбував в Іркутській області, м. Братську, станція Віхаревка, поштова скринька 215/026. Після звільнення проживав в Караганді на вул. Вавілова. Закінчив гірничий інститут. Подальша доля невідома.

4. **Драк Ізмаїл Петрович**, 1930 року народження, жив у Львові на вул. Пушкіна, 60, кв. 7. Отримав 10 років. 21 серпня 1954 р. звільнений. Повернувся у Львів і проживав на вул. Щербакова.

5. *Орлова Поліна Семенівна*, 1929 року народження, уродженка Херсонської області, єврейка, студентка третього курсу Львівського обліково-фінансового технікуму. У Львові жила на вул. Мурманській, 4, кв. 3. Отримала п'ять років виправно-трудових таборів загального режиму. Після звільнення жила в м. Тюмень на вул. Пушкіна, 29, кв. 33, потім переїхала у м. Запоріжжя на вул. Горького.

6. *Рахліс Єлена Петрівна*, 1930 року народження, уродженка Житомирської області, єврейка, освіта 7 класів, проживала у Львові на вул. Кутузова, 21, кв. 2. Засуджена на вісім років виправно-трудових таборів. Звільнена 9 серпня 1954 р. 16 червня 1962 р. виїхала на постійне місце проживання в Польщу.

7. *Резников Леонід Якович*, 1931 року народження, уродженець Білоруської РСР, єврей, учень 10 класу, проживав у Львові на вул. Партизанській, 29, кв. 2. Засуджений на 10 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував у Казахстані, Карагандинська область, м. Дзержказган. Після звільнення, 4 червня 1954 р., одружився з Людмилою Файвеліс. А 1971 р. обоє виїхали в Ізраїль.

8. *Усач Ізраїль Ісаакович*, 1929 року народження, уродженець м. Київ, єврей, освіта сім класів, проживав у Львові на вул. Червоноармійській, 14, кв. 14. Засуджений на вісім років у ВТТ. Покарання відбував в особливому таборі № 7, м. Братськ.

9. *Файвеліс Людмила Боніціанівна*, 1930 року народження, уродженка м. Київ, єврейка, студентка Львівського політехнічного інституту, хімічний факультет, жила у Львові на вул. Верхратського (Голуба), 6, кв. 4. Термін ув'язнення відбувала в Магадані, Хабаровський край, поштова скринька 383/А. Вироку не визнала. Із місць позбавлення волі писала міністру держбезпеки СРСР, в Президію Верховної Ради СРСР, ЦК ВЛКСМ. Її мама збожеволіла.

10. *Шильц Михайло Ісаакович*, 1931 року народження, уродженець м. Кам'янець-Подільський, єврей, учень 10 класу, проживав у Львові на вул. Жовтневій, 65, кв. 4А. Засуджений до 10 років виправно-трудових таборів. Після звільнення,

4 червня 1954 р., призваний до лав радянської армії, там вступив у комсомол. Подальша доля невідома.

Проаналізувавши дати народження засуджених, можна зробити висновок, що на момент винесення вироку єврейська молодь досягла лише 20-річного віку⁹. Із часом всі члени СЕМ за часів незалежної України були реабілітовані.

Archives

Arkhip Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti.
F. 5-R, AKS № 7842, 12684, t. 1—4.

Arkhip Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti.
F. 6, op. 1, AKS № 7842, t. 1.

⁹ Архів УСБУ у Львівській області, ф. 5-Р, АКС № 7842, 12684, т. 1—303 с., т. 2—444 с., т. 3—231 с., т. 4—294 с.